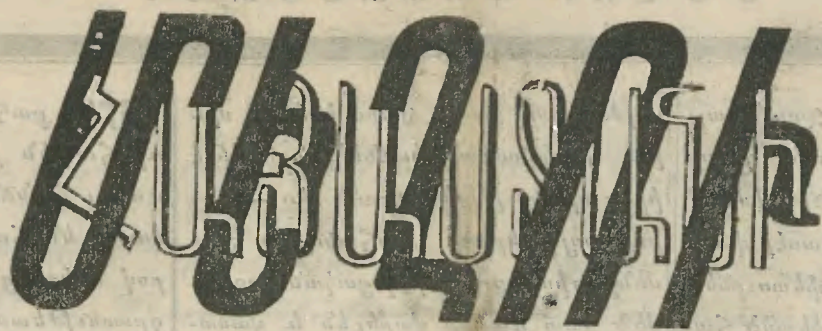

Տարեկան գինն է 10 ռուբլի:
վեց ամսուանը՝ 5 ռ., երեք ամսուանը՝ 3 ռ., ամիսը 1 ռ.:
Առանձին համարներով խրաքանչիւրը 5 կոպէկ:
Խմբագրատունը բաց է ամեն օր բացի կիրակի և տոն օրերից
առաւօտեան 11—2 ժամը կէսօրից յետ:

Օտարաբարացիք ղեկավար են ուղղակի խմբագրութեան հետեւեալ հասցեով. *En red. ruzemna «Mezghal»*, 63 Tiflis, կամ *Rédaction de Meghoul Halastani à Tiflis* (Caucase).

Խմբագրութեան ուղղութիւնը Թէ՛ յօդուածները եւ Թէ՛ խմբագրութեան պատկերները լինեն զրոյս ստորագրութեամբ եւ հասցեով. Խմբագրութիւնը կարող է փոփոխել, ուղղել եւ կրճատել յօդուածները. Խմբագրութիւնը իւր վերայ չէ տնտես յետ ուղարկել յօդուածները եւ պահում է երկու ամիս մինչեւ ցրտանալը:

Յայտարարութիւններ համար վճարում են ամեն մի բաժնի 2 կոպ. : Կայտարարութիւններ ընդունվում են հոկտեմբեր 1-ից մինչեւ օգոստոս 31-ը. Կայտարարութիւններ ընդունվում են Խմբագրատնոց, սկսած օգոստոս 1-ից մինչեւ օգոստոս 31-ը. Տեղ-Յովսէփեանի ծախսով խմբագրութեան մէջ պ. Ծառիկեանի պատկերները:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Քաղաքական աշխարհից:
Ազգային. — Մեր ներքին գործերը. Թիֆլիսցիները վանից, Ղազարից, Ալեքսանդրովից և Բաղդադից:
Քաղաքական. — Քաղաքականութիւնը:
Մանրէութիւն:
Յայտարարութիւններ:
Բանասիրական. — Ալեքսանդրովից ղեկավար Ղազարի. — Մատենադարան:

ԹԻՖԼԻՍ, 24 ՅՈՒՆԻՍԻ 1883 թ.

ԲԱՆԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԻՑ

Անցան շաբաթներ, ամիսներ, էլ ոչ լորդ-Վիլհելմին է երևում և ոչ էլ Տաճկահայաստանի բարեկարգութեան խնդիրը: Այս մեռած սեղանին եւրոպայի ըստ երևոյթին յետ է քաշուել տրեւելիք և արեւելեան խնդիրը բարձի թողի է արել: Ֆրանսիան զբաղուած է կոլոնիական քաղաքականութեամբ, հեռու ովկիանոսներում շահեր է ստեղծում և նորանց ապահովել աշխատում: Բնական օրէնք է, ինչ որ մէկին օգուտ է, կարող է միւսին վնաս բերել: Այսպէս Անգլիային ի հարկէ դուր չէ գալիս Ֆրանսիական նոր արշաւանքները և զրանց գրգռող քաղաքականութիւնը, բնականապէս նա ամենայն հաւանականութեամբ աշխատում է ֆրանսիայի նոր քայլերին խոչընդոտներ պատրաստել: Չինացիները դժգոհ են ֆրանսիայից, որ իրենց չը հարցրած Ֆրանսիացիները մտնում են իւրեւ տէր երկրային կայսերութեան ղերիշխանութեան ստորադրած Անամայի կրկիրը, և այդ տեղից ծագում է տոնկինեան խնդիրը:

Մարդագտակարգիներն էլ շատ անբաւական են Ֆրանսիացիներին, որովհետեւ այս վերջիններն մտնել են այդ կղզիում և կամենում են անպատճառ լուսաւորել այդ երկիրը, զրանից էլ ծագել է մարդագտակարան խնդիրը: Բայց այդ խնդիրներն չեն, որ կարողանան խզել այն բարեկամական կապը, որ Նապոլէոն առաջինի պատեւրազմներէ յետոյ կապում է երկու մեծ և զրացի ազգերին, Ֆրանսիացիներին և անգլիացիներին: Այդ կապը է անել Սուէզի-Ջրանցքի խնդիրը, որով զբաղուած է այժմ զբոնթէ ամբողջ Անգլիան: Եթէ երկու կողմից զիջումներ չ'անեն և չը կարողանան համաձայնութիւն կայացնել այդ մասին, այն ժամանակ վտանգ կայ, որ երկարատեւ բարեկամութիւնը այդ երկու ազգերի միջխիտ թշնամութեան փոխուի:

Արդէն անգլիական և Ֆրանսիական մամուլը խիստ կծու և դառն լեզու են բանեցնում միմեանց դէմ: Եւր Ֆրանսիացի լէսպսը կամենում էր Սուէզի-Ջրանցքը բանալ և այդ արհեստական ճանապարհով եւրոպան աւելի մոտեցնել Հնդկաստանին, Անգլիան ամեն կերպ դէմ էր դրան: Երբ Սուէզի-Ջրանցքի վերայ իշխելով մրցողներ չէր կամենում ունենալ նա: Բայց երբ լէսպսը Ֆրանսիական գումարով և Ֆրանսիական կառավարութեան հովանաւորութեամբ գլուխ բերեց Սուէզի-Ջրանցքը Անգլիան առաջինն եղաւ, որ սկսեց ամենաշատ օգուտը քաղել այդ Ջրանցքից: Եւ այդ բնական է, որովհետեւ Անգլիան ամենամեծ առեւտրական և գործարաններով հարուստ ազգը հնձելով անյարմար է, Բայց Շիրական դաշտում հացաբոյսերը հազիւ բարձրանում են կէս արշինաչափ, որից յառաջանում է մանգաղի տեղ գերանդիւռ գործածութիւնը:

Մեան ահագին նաւագնացութեան համար այդ Ջրանցքը բաւական չէ և կամենում է այդ Ջրանցքին կից մի ուրիշ նոր Ջրանցք բանալ: Այստեղ էլ մի նոր արգելք: Ֆրանսիացի լէսպսը դրա դէմ է, պայմանագրի գործածութեամբ նա չ'այն արտօնութիւնն ունի, որ նոր Ջրանցքի շինողն զարմեալ ինքը պէտք է լինի, իսկ անգլիացիներին նոր Ջրանցք շինելու նշանակում է Սուէզի-Ջրանցքի վերայ նաւերի երթեւեկութիւնը այնքան մեծացաւ, որ անգլիացիներին համար զուտ արդիւնքը Ջրանցքի եկամուտից ոչ թէ մէկ, երկու միլիոն էր կազմում, այլ տասնեակ միլիոններ:

Պէտք է այն էլ գիշերել, որ Ջրանցքի եկամուտի մեծ մասը անգլիական նաւերիցն է, իսկ օգուտ տեսնող անգլիացիները Ֆրանսիացի զբոնթէներէն էին մեծ մասամբ: Այս անսխալանալի դրութիւնից, որ անգլիացիներն Սուէզի-Ջրանցքի կառուցման դէմ լինելով իրենց իրենց համար պատրաստել էին, զուրա գալու և եզրկատուի ներքին գործերում աւելի ձայն ունենալու համար՝ հանգուցեալ լորդ-Ռիկոնսթրիլը ձեռք բերեց Սուէզի-Ջրանցքի շատ անցիկներ անգլիական կառավարութեան հանջուին:

Այժմ Անգլիան, որ մտնէ և տեղաւորուել է եզրկատուում, որին խօչրան էլ չէ կարողանում դուրս հանել այդ երկրից, թէպէտ թիւրքիան այդ յոստոյն էր միջխիտութեամբ տեսնում է, որ Սուէզի-Ջրանցքի և կամուտի 5/6 մասը անգլիական նաւերիցն է, բնականաբար կը ցանկար, որ այդ Ջրանցքն էլ իւր ձեռքը ձգել, բայց ինչպէս խել լէսպսի ձեռքից: Անգլիան զանում է, որ այժմ

նոր տալով իւր առողջութեան վերայ է մտածում թողնելով զանազան թերթերին նրա ամենալաւ գործերն անգամ փոքրացնել աշխատելու և Ֆրանսիական ամենաչին գործերին փաստարան կանգնելու: Մի բան, որ կարող էր զբաւել Ֆրանսիական երրորդ հասարակականութեան ուշադրութիւնը առանձնապէս, դրա հետ և եւրոպայից, այդ Ֆրանսիական դահի օրինաւոր ժառանգ-գրա՛ Շամբօրի հիւանդութիւնն էր, որի մահուանը սպասում էին, բայց նա չը մեռաւ, ապրում է: Եւրոպական տերութիւններն այժմ արեւելեան խնդիրը մոռացութեան տուած մէկ բանում միայն կատարեալ համաձայնութեամբ գործում են առեւելքի վերաբերմամբ, այդ խօչրայի դէմ առնելիք միջոցներն են: Խօչրան յայտնուեցաւ եզրկատուում, խօչրայի վերայ խօսում են, իսկ տաճկահայոց խնդիրը մոռացնել են:

Տաճկահայոց խնդիրը շատ խնդիրներ զիմացաւ, նա համբերող է, ուստի խօչրայի վերջանալուն էլ կարող է սպասել: Թիւրքիան խօչրանէն էլ չէ մտածում զէթ մասամբ թիւթեացնելու հարստահարուած և հալածուած հայերի կեցութիւնը, նա զիւր աւելի հարստահարութեան միջոցների վերայ է խորհում, որ կարողանայ արդէն թրքական զօրքի համար յարմարեցրած պրուսական զենուորական սիստէմը մտցնելու: Բայց զօրք, նոր սիստէմի զենքեր, թիւթանօթներ բաւական չեն մի տերութեան տեղապէս կանգուն պահել:

Հայերին ամենքը մոռացել են, մոռացել են Հայաստանի խնդը Հայերին նոյնպէս և պղծեցի ազգի մեծամասնութեան սկզբներում, կազմում էր մի արդաւանդ երկիր, որի նմանը Հայաստանի միւս կողմերում չը գտաւ Արմայիս նահանգները իւր շատակեր Շարա որդւոյ և նորա սերունդների համար: Այժման Շիրակը նոյնպէս պտղաւէտ է՝ եթէ երկիրը երբեմնապէս չէ խռնայում նորան իւր կենդանացուցիչ հեղանիթ-անձրեք:

Շիրակայ բոլոր տեղերը, ամենաչին բացառութեամբ, իւր պտղաբերութեան համար կարօտ է անձրեքների: Արհեստական ընդարձակ ոռոգումն չը կայ և չէ եղած, Բացառութիւնները շատ չնչին են, Սորա համար էր որ մի քանի տարի առաջ խօսվում էր Շիրակայ արհեստական ոռոգման մասին: Այս նպատակին յարմար գիւտերից մինն է Արագածի արեւմտեան լանջերից բխող զէպրանդոյն անունով գետակը, որ հազիւ կարողանում է ջուր մատակարարել իւր կեղծքում դարձուած բազմաթիւ գիւղերին: Մնում է այն տեղ միայն Արփաչայը, որը իւր առատութեամբ թէ՛ շատ յարմար, բայց իւր խոր և ժայռապատ աւազանի դիրքի պատճառով շատ անյարմար: Խօսում էին որ փոքի ուժով կարելի էր

նոր տալով իւր առողջութեան վերայ է մտածում թողնելով զանազան թերթերին նրա ամենալաւ գործերն անգամ փոքրացնել աշխատելու և Ֆրանսիական ամենաչին գործերին փաստարան կանգնելու:

Մի բան, որ կարող էր զբաւել Ֆրանսիական երրորդ հասարակականութեան ուշադրութիւնը առանձնապէս, դրա հետ և եւրոպայից, այդ Ֆրանսիական դահի օրինաւոր ժառանգ-գրա՛ Շամբօրի հիւանդութիւնն էր, որի մահուանը սպասում էին, բայց նա չը մեռաւ, ապրում է: Եւրոպական տերութիւններն այժմ արեւելեան խնդիրը մոռացութեան տուած մէկ բանում միայն կատարեալ համաձայնութեամբ գործում են առեւելքի վերաբերմամբ, այդ խօչրայի դէմ առնելիք միջոցներն են: Խօչրան յայտնուեցաւ եզրկատուում, խօչրայի վերայ խօսում են, իսկ տաճկահայոց խնդիրը մոռացնել են:

Տաճկահայոց խնդիրը շատ խնդիրներ զիմացաւ, նա համբերող է, ուստի խօչրայի վերջանալուն էլ կարող է սպասել: Թիւրքիան խօչրանէն էլ չէ մտածում զէթ մասամբ թիւթեացնելու հարստահարուած և հալածուած հայերի կեցութիւնը, նա զիւր աւելի հարստահարութեան միջոցների վերայ է խորհում, որ կարողանայ արդէն թրքական զօրքի համար յարմարեցրած պրուսական զենուորական սիստէմը մտցնելու: Բայց զօրք, նոր սիստէմի զենքեր, թիւթանօթներ բաւական չեն մի տերութեան տեղապէս կանգուն պահել:

Հայերին ամենքը մոռացել են, մոռացել են Հայաստանի խնդը Հայերին նոյնպէս և պղծեցի ազգի մեծամասնութեան սկզբներում, կազմում էր մի արդաւանդ երկիր, որի նմանը Հայաստանի միւս կողմերում չը գտաւ Արմայիս նահանգները իւր շատակեր Շարա որդւոյ և նորա սերունդների համար: Այժման Շիրակը նոյնպէս պտղաւէտ է՝ եթէ երկիրը երբեմնապէս չէ խռնայում նորան իւր կենդանացուցիչ հեղանիթ-անձրեք:

Շիրակայ բոլոր տեղերը, ամենաչին բացառութեամբ, իւր պտղաբերութեան համար կարօտ է անձրեքների: Արհեստական ընդարձակ ոռոգումն չը կայ և չէ եղած, Բացառութիւնները շատ չնչին են, Սորա համար էր որ մի քանի տարի առաջ խօսվում էր Շիրակայ արհեստական ոռոգման մասին: Այս նպատակին յարմար գիւտերից մինն է Արագածի արեւմտեան լանջերից բխող զէպրանդոյն անունով գետակը, որ հազիւ կարողանում է ջուր մատակարարել իւր կեղծքում դարձուած բազմաթիւ գիւղերին: Մնում է այն տեղ միայն Արփաչայը, որը իւր առատութեամբ թէ՛ շատ յարմար, բայց իւր խոր և ժայռապատ աւազանի դիրքի պատճառով շատ անյարմար: Խօսում էին որ փոքի ուժով կարելի էր

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐՈՎՈՒԹԻՒՆ ԴԵՊԻ ՂԱԶԱՐԻ

(ԱԼԵՔՍԱՆԴՐՈՎՈՒԹԻՒՆ ՏՊԱՌՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ)

Ալեքսանդրովից ղեկավար. — Դժոխսային մեքենայ, — Հոնեմ, — Շիրակայ դաշտը, — Արփաչայի հոսանքը փոխելը:

Նախապէս զգուշացնում եմ, որ արեւելահայերի լինելու պէտք է լինի միայն փոստային ճանապարհի վերայ, որի մասին շատ անգամ գրուած ու արեւելահայերն են սորա նման շատ տպաւորութիւններ, բայց այդ ճանապարհը կարծեմ չէ կարող արդիւք լինել ինձ ըստորում զանազան անձինք, թէկուզ մի և նոյն ճանապարհի վերայ կարող են ունենալ հազար տեսակ տպաւորութիւններ:

1882 թ. յուլիսի 17-ին, շաբաթ օր, առաւօտեան ևս դուրս եկայ Ալեք:

ասնորոպօլից փոստայի հասարակ կառքի վերայ, Թէ՛ որքան անտանելի և անյարմար կառք է ճանապարհորդի համար այդ կառքը (պազօկայ) կարող է հասկանալ միայն այն անձը՝ որ երբ և իցէ տարաբաղդութիւն է ունեցել ճանապարհորդել նորանով: Պոլսեցի ճանապարհորդներից մինը՝ այդ կառքի ցնցումները իւր անձի վերայ փորձելով անուանում էր նորան զժոխային մեքենայ:

Ինչ և իցէ՝ քաղաքից դուրս եկայ, Մինչև Ղոնախդան գիւղը 9 վերստ տարածութիւնը հարթ դաշտավայր է, խճուղու երկու կողմում լայնամիտ դաշտի վերայ գիւղացի գերանդիւններով հնձում էին արդէն հասած գարին: Անգրկովկասի չոք և տաք կողմերում սովորաբար հնձում են արտերը ոչ թէ գերանդիւններով՝ այլ մանգաղներով, ըստ որում այն տեղերում, մանաւանդ Ջրարբի հողերի վերայ, գարին և ցորենը այնքան են բարձրանում, որ գերանդիւն

ով հնձելով անյարմար է, Բայց Շիրական դաշտում հացաբոյսերը հազիւ բարձրանում են կէս արշինաչափ, որից յառաջանում է մանգաղի տեղ գերանդիւռ գործածութիւնը:

Եւ այսպէս իմ ճանապարհորդութեան միջոցին գիւղացիք գարինը հնձում էին գերանդիւններով, իսկ նրանց ցանոցի թափածը, փոցներով ժողովում էին և փաթիլի դէզեր դնում գիւղացի կանայք: Շիրակի կանայք արդարեւ դաշտի մշակութեան գործերում աշխատակից են տղամարդկերանց իսկ ուրիշ շատ տեղերում կանայք հեռու են դաշտից և զբաղուած են աւելի անային գործերով, իմ ժամանակս ցորենները դեռ ևս կանաչ հասկերով էին, հատիկները դեռ ևս կաթով էին լցուած: Զը նայելով որ յուլիսի սկզբներում յորդառատ անձրեքները օդոցում էին Շիրակայ դաշտերը, գիւղացիք այնուամենայնիւ անձրեք չուտ էին ցանկանում ցորենի վերջին բողբոջների համար:

Այն դաշտը, որի միջով ևս այժմ անցնում եմ, կազմում է Շիրակայ դաշտի մի մասը: Շիրակայ դաշտը մի ընդարձակ, լայնամիտ, հարթ և բարձ-

նույն ժամանակ անհրաժեշտ էր հարկեր վճարել և արհեստագործներին աշխատանք տալու համար փողեր փնտրել։ Այս ամիսը ևս չէր եղել արհեստագործների համար փողեր փնտրելու համար։ Այս ամիսը ևս չէր եղել արհեստագործների համար փողեր փնտրելու համար։

ԱԶԳԱՅԻՆ

ՄԵՐ ՆԵՐՔԻՆ ԳՈՐԾԵՐԸ

VII

Մեր քաղաքում հարկերի վճարումը ևս չէր եղել արհեստագործների համար փողեր փնտրելու համար։

— Փաստաբանը, ի հարկէ, կ'սեն ինձ։

— Ճշմարիտ է, բայց մի բան կայ։ Փաստաբանները աշխարհական մարդիկ են, քոյ՜ չեն բաւականանում։ Նրանք սովոր են, եթէ ոչ չափով գէթ շատ սպառող ապրելու ունենան։ Բայց դրանք օրէնքը արդէն որոշել է փաստաբանի վարձատրութեան չափը։ Բայց բանը նրանում է, որ հոգեւոր իշխանութեան աղքատիկ միջոցները չեն ներում ամեն մի դատի համար հարկերը և հաղորդներ համարել փաստաբանի առաջ։ Եթէ պատահում է, որ փաստաբանը, եթէ միայն հայ է, երբեմն ազգասիրաբար պակաս գնով վարում է եկեղեցական դատը, հետեւանք ազգասիրական լինում։ Այս տողերի գործը այդպէս սակայն շատ հիմունքներ ունի։ Հոգեւոր իշխանութիւնն էլ, ղեկավարաբար, ազգասիրական առաջարկութիւններ անողներն շատ շուտ է զննում, թէ և վերջ ի վերջոյ փոշմանում, երբ արդէն ուշ է։

Անցեալ տարի Մայր-Աթոռի դատական գործերում ես մի հին գործ կարդայի, ուր զարմացմամբ տեսայ մի ազգասէր հայ փաստաբանի ամենա-

րեւելի անաղնուութիւնը։ Զարմանալի է այն է, որ Մայր-Աթոռի վերայ բարբառողները թուում թիֆլիսում ևս հանդիպեցայ և այդ ազգասէր փաստաբանին, որ իրան դնէր փետուրները թուղած, վարդապետաց կերած հաւերի հաշիւն էր տալիս միամիտներին։ Ինչ և իցէ։

Որպէս զի հոգեւոր իշխանութիւնը նրա ազատ լինի փաստաբանների պահանջ ու մոլանալից, պէտք է որ իրան յատուկ փաստաբաններն ունենան, զոնեա այն դատերում, որոնք սովորաբար պարզ և միատեսակ են։ Խօսքս քահանաների մասին է։

Վրաստանի և իմերէթի թեմում աշխարհական զարգացած քահանաներ կան, որոնք, ցուէ ասել, մինչ օրս մի առանձին գործունէութիւն չը ցոյց տուին քան իրանց հին նաւուրդ պաշտօնակիցները։ Դրանք էլ իրանց բոլոր յոյսը միմիայն ծխրի վերայ դրած են և, ի հարկէ, աղքատ են գուցէ աւելի քան հին քահանաները։

Երկրորդ քահանաներից շատերը այսօր ուսուցչութեամբ հաց են ուտում։ Դա շատ ուրախարար երեւոյթ է, բայց լուսնի տակ ամեն բան փոփոխական է... Այն քահանաները մանաւանդ, որոնք ուսուցչութիւնն ևս վիճակուած չէ, պէտք է մինոր, երկրորդական ասպարէզ գտնեն։ Այդ ասպարէզը, իմ կարծիքով, կարող է փաստաբանութիւնը լինել, յատկապէս եկեղեցական կայից վերաբերութեամբ։

Շատ աշխարհական երկրորդականներ կան, որոնք ինքնակրթութեամբ, մի քանի տարի այս կամ այն փաստաբանի մօտ ծառայելով և վերջում հարցաքննութիւն տալով, այսօր մասնաւոր փաստաբաններ են դարձել գաւառական քաղաքներում։ Միևնոյն բանը միթէ չ'են կարող անել և երկրորդական հոգեւորականները, որոնցից հարցաքննութիւն չ'է և պահանջներ։ Գործից Մտ. աւագ քահանայ-Ստեփաննանցը և Գուրգիսի Գա-

ւիթ աւագ քահանային քահանայները մի-թէ համալսարանականներ են, միթէ իրաւաբանութիւն ուսած են։ — ո՛չ, բայց այդ երկու քահանայքն էլ մենք գիտենք — եկեղեցական փոքր և մեծ շատ դատեր վարել են և վաստակել։ Ո՞վքեր են դրանց հետևողները, ո՞րք են դրանց յաջորդները — չը կան։ Մեր երկրորդական քահանաները կարծես երկրից մանանային են սպասում։ Սկզբնական ուսում ստացած, փոքր ի շատէ զարգացած երկրորդականներ և էլ քահանայ լինել և յետոյ անպէտք մնալ թէ՛ անձնական և թէ՛ եկեղեցական շահերի նկատմամբ — սա մի շատ եպիսկոպոս ընթացք է։

Աշխատանքից խոյս տուող, իւր սկզբնական ոյժերը չը մշակող, չը զարգացնող մարդը, ով ուզում է լինել մարդկային կոչման արժանի չէ։ Այդպիսիներին կարկեցնել անգամ մահացու մեղք է։

Որքան և իցէ համալսելով օրէնսգիտութեան և դատ վարելու գործում, մեր երկրորդական քահանաները, իւրաքանչիւր իւր քաղաքում, միշտ կարող էին իրանց եկեղեցւոյն վէճերը պաշտպանել պրօքուրօրի աջակցութեամբ, որ ինչպէս յայտնի է, եկեղեցւոյ շահերու զխաւոր պաշտպան է օրէնքի գործութեամբ։ Աւելի թեւեւ ժամանակ, այդ քահանաները ծխականներն ևս կարող էին օգնել խորհուրդներ տալով և թելթելի գրելով։

Այդ ամենի համար նրանք, ի հարկէ, կ'ստանային վարձ, որ ինչքան էլ սակաւ լինի, այնուամենայնիւ բուրժուազային մի քահանայի համար մեծ նշանակութիւն ունի։ Հապա բարոյական յարգանքը, որ այդ տեսակ քահանան վայելում է իւր իշխանութիւնը և ծխականի աջակցութեամբ, միթէ պակաս վարձատրութիւնն է։

Պէտք է գիտենալ, որ աշխարհի մէջ յայտնի գործիչներն, անգամ հանձարներն, ինքնակրթութեան, անհղու աշխատանքի սքանչելի արտաբերութիւններն։

Մեր քահանաները եթէ անձնաւոր հաս են յայտնի գործիչ, ևս առաւել հանձար դառնալ, հօ միշտ կարող են համեստ գործող լինել, որով և իրանց մի պատառ հացը հանգըստութեամբ և ակործակով վաշելի։

Յ. Գ.

Վ Ա Ն

26 յունիսի.

Անցեալ օրերում Ամենապատիւ Խրիստեան Հայրիկին օսմանն ևս կառավարութիւնից քսան և հինգ լիւրայ ամսական թոշակ նշանակուեցաւ, այս թոշակը Սրբազան Հայրիկի, խախտելով Սրբազան Համեմատ, պէտք է ստանար իւր պատրիարքութիւնից հարաւարակէն անմիջապէս վերջ։ Սրբաւոր մի քանի օր յետոյ էլ Գալիլեան Գեորգի-Բէգ, Շարանեան Եղիազար Է-Փէնդի, Մարութեան Մկրտիչ, Թէր-Գեորգիեան Գարութիւն, Խանջեան Գեորգիեան Գարութիւն և Նալբանդեան Գեորգիեան Գարութիւն, իրանց անձնական օգտին ամենայն ինչ զեղեցիկ գոյնով ներկայացնելով, հայկական խնդրոյն հազին հարուած են տալիս։ Այս բանի վերայ ժողովուրդը իսկոյն այն իրաւացի ենթադրութեան կ'աւելնէ, որ վերոյիշեալ պատուանշանները ևս պէնները սոցա ստախոսութեան գընեքն են։ Սրբազան Հայրիկը ժողովուրդի արդար զայրոյթի հետ միացած, մի քանի օր յետոյ խառն ժողով գումարեց և այդ հեռագիրը ստորագրող պարոններին հրաւիրեց ի պատասխանատուութիւն։

Այդ օրը, յունիսի 24-ին, ժողովուրդն էլ սուրբ Սահակ եկեղեցին հաւաքուեցաւ մի հանրագումարութիւն ստորագրելու և բողոքելու վերաբերեալ։ Սրբազան Հայրիկը, որ օղակաւ Մշակութեան վանի երեկոյան պատասխանութեան միջոցին, Թիւրքիոյ կառավարութեան կողմից իբրեւ կեղծ վաճառական Տիմիս կ'աւելու առաջացող գործիքները, Այս այն անձն է, որ քանիցս իւր և իւր ստորակաշիւ, Եւ-ի և այլոց ստորագրութիւններով մտաւոր և գաւառական էր անուանում Սրբազանեան գեր. Գարեգին վարդապետին։

*) Այս այն անձն է, որ օղակաւ Մշակութեան վանի երեկոյան պատասխանութեան միջոցին, Թիւրքիոյ կառավարութեան կողմից իբրեւ կեղծ վաճառական Տիմիս կ'աւելու առաջացող գործիքները, Այս այն անձն է, որ քանիցս իւր և իւր ստորակաշիւ, Եւ-ի և այլոց ստորագրութիւններով մտաւոր և գաւառական էր անուանում Սրբազանեան գեր. Գարեգին վարդապետին։

ոչնչացնել այդ անյարմարութիւնը, և նորա այժմեան հոտանքը զարմնել զէպի արեւելեան Շիրակը, առնելով նորա առուազդութիւնը Զաւարցեպետ գիւղից բարձր։ Յայտնի բան է, այս համարձակ ձեռնարկութիւնը, որ անգործ գումար կարող էր կ'աւելնէ, մի անձի բան չէ, այլ զաւելեցնելու գործ է, բայց քանի ընկերական ոգին մեր մէջ զեռալիքան խոր արմատներ չէ ձգած, վասնորոյ Շիրակայ ուղողման հարցը կը մընայ լոկ հարց և երբեմն լրագրական նիւթ։

Կը շարունակվի
Գ. Յ.

ՄԱՏԵՆԱԹՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅԱՐ ՓԱՐՊԵՑԻ

ԵՒ

ՊԱՐՊԵՑ ԼՈՒՐԻՆ

Պատական և գրականական քննութիւն Գրիգորի խալիթեան
Ի Մօսկվայ.
ՌՅԼԻ—1883.

Հայկական դպրութեան ոսկեղինիկ

զարու ժիր մշակները թուում կայ մի-նը, որ թէ՛ գրաւոր փաստակերտով և թէ՛ մանաւանդ կենդանի գործունէութեամբ նշանաւոր դեր է խաղացել իւր ժամանակից հայ կեանքի մէջ։ Դա Վազար փարպեցին է։

Մտաւոր զարգացմամբ բարձր քան չըլլալատող հոգեւորականները, կամ ինչպէս ինքն է ասում, արեւելեանը, բնութեամբ աշխոյժ և գործունէ, ունենալով ճարտասանական — երգիծաբանական լեզու՝ փարպեցին, բնականաբար, չէր կարող զերծ մնալ այն ամեն բարոյաւոր ու հաւածանքներից, որ ժամանակակից տղիւթութիւնը, արեւելեանի նախնաճ ու ատելութիւնը նրա համար նիւթում էր։ Ուստի քարմանք չէ որ փարպեցին կաթողիկոսից սնկուր և անպաշտպան կ'աւելնէ իրան անհրաժեշտ և խաղակիցը վճան մարդկային երկու վրայ թողուցած՝ հարկադրում է իւր խղճի հանգստութիւնը որոնել և գտնել Երրեմի ամայի քարայրներում, երբեմն ազգականներին մօտ և երբեմն էլ հայրենիքից դուրս, մինչև անհամարներին փոխելին ու հայրենիք վերադառնալ, երբ արդէն իւր ձեռքով իւր վերայ աւելաւորում է զրեւ և իւր Պատմութիւնը։

Աւասիկ այդ անձի կենսագրութիւնը և գրաւոր փաստակցութիւնն է, որ կարգում է պ. Խալիթեանի աշխատութեան նիւթը, գրուած պարզ ու սիրուն գրաբանով։

Իւր աշխատութեան յաջողութեան համար հեղինակը ոչ մի աշխատանք չէ խնայած։ Փարպեցու և նրա գրաւոր փաստակցութեան մասին մինչ օրս կ'աւելնէ հայ և թէ՛ օտարազգի բոլոր աղբիւրները, գիտութեամբ պարագլուղ մարդուն վայելուչ լրջութեամբ և բարեխոհութեամբ ուսումնասիրելով, մութ մտածած այս ու այն կէտերն, թէ՛ հայ և թէ՛ օտար մտանադրաց տարակոյս ու սխալ կարծիքներն չ'աշխատել փաստերով, բաղդատմամբ, լուսաբանելով և վարատելով, — պ. Խալիթեանը զանց չէ արել չ'աշխատել նմանապէս փարպեցու իրան թոյլ կողմերն ևս։ Եւ այդ ամենը, որքան մենք կարծում ենք, մեծ յաջողութեամբ ի գուրի հանելով պ. Խալիթեանը հայ դպրութեան սեղանի վրայ դնում է ահա մի նոր, լաւ մշակուած և ամփոփ գիտական աշխատութիւն, որ միանգամայն արժանի է թէ՛ մամուլագիտների ուղարկութեանը և թէ՛ ամեն մի բանասիրի, ամեն մի հայ

մտանադրութեամբ հետաքրքրող վարժապետ ու աշակերտի ընթերցանելու և ուսումնասիրելու։

Երբ մենք մտածում ենք որ այդ քնտիր աշխատութեան հեղինակը — ինչպէս ասում են, աշակերտական — ուսանողական նստարանը չ'էր նոր թողած մի երկրորդական անձն է, այն ժամանակ մեր յարգանքը աւելի է շատանում ոչ միայն զէպի ի պ. Խալիթեանի գործը, այլ նաև զէպի ի այն ուսանողութիւնը, որ ընդունակ է իւր միջից այդպիսի ժիր ու հաւատարիմ գործիչներ հանել հայ դպրութեան անդամները գիտականութեան մշակելու համար։ Եւ ճշմարիտ մեր էմիլներին, Պատկանեաններին, Ալիշաններին, Բելաշանց ու Գարաբաշներին ով կարող է ժամանակին արժանապէս փոխարինել, թերեւ և գերազանցել, եթէ ոչ ուսանողութիւնը, եթէ միայն այդ ուսանողութիւնը իւր վնճ կողումը ըմբռնելու և գործադրելու քաջութիւնը ունեցաւ։ Նշանակում առ այժմ լաւ են և մենք շտապում ենք, ի զէպի պ. Գրիգոր Խալիթեանին, շնորհաւորել հայ ուսանողութիւնը իւր յաջող քայլերի համար։

Մենք կարծում ենք, որ երբ մեր գրականութիւնը, իւր ամեն մի ձեւով, առաջնորդուած կը լինի ճշմարիտ գիտականութեանը, երբ այդ գրականութիւնը իրան համար նպատակ ընտրած կը լինի հայ հասարակութեան մէջ տարածելու առողջ, անշաւաղաղ մտքեր, երբ վերջապէս ամեն մի գրականական գործող, առանձին և ի միասին վերառած, կը զիմեն մի որոշ նպատակի, այն ժամանակ, այն ժամանակ մի միայն, կարելի կը լինի աւետել մեր ժողովրդի բարոյական վերածննդութեան իրջանիկ օրը։

Հայ ուսանողներիցն է կախուած շտապեցնել այդ օրը, ազատելով մեր հասարակութիւնը այն լաւբերութիւնից, որոց մէջ խալիթեանը ու թարթափում են հայ մտքերն ու սրտերն, մասնաւորապէս մեր գրականական — լրագրական գործիչներին, եթէ չ'ասենք ջանքով, գէթ անշուրճ շնորհքով...

Հայկունի.

ընդհանր հեռագիր ստորագրողների դեմ: Բայց սրանից առաջ մի պատգամաւորութիւն ուղարկեց առաջնորդարան պահանջելու, որ այդ հեռագիր ստորագրող պարոնայք հեռանան անմիջապէս թէ՛ ազգային և թէ՛ Գրան պաշտօններէն, և դեռ մի պատասխան չ'առած, ժողովուրդը ինքը անձամբ յառաջնորդարան խուժեց: Ժողովուրդի բազմութիւնը շատ մեծ էր, առաջնորդարանի ամբողջ սենեակներում, բազմոցներում, բազմակիցներում, անհատներում և շրջակայքում ասեղ ձգելու տեղ չ'էր կար: Նախանշանները ևս չ'արեցին, իսկ ինքնապատ (եղբայր խանջեան Յովհաննէսի) և Թերզիբաշեան Յարութիւնը ժողովուրդի կատաղութեան կը մասնակցէին և մի լաւ կը գանձակոծէին, մանաւանդ վերջինը հազիւ խղիւղամահից կ'ազատուէր: Գալջեան Գեորգ-բէգի որդի Յարութիւնը և խանջեան Կարապետը ժողովուրդի գաղութը տեսած լինելով, առաջուց տանիքներէն կը փախչէին: Այսպէս անկողնու պատճառով, նախ Սրբազան Լայրիկը շատ կը խնդրէ ժողովուրդին, որ նորան չ'ընկնէ, վերջը երբ անհասարակ է լինում, քահանայը իրանց վերաբերուները վերան ծածկելով, վերան կը նստին, որ այլ ևս չ'ի մատուցուի ժողովուրդի ձեռք: Հեռագիր ստորագրողներէն առաջնորդարանում ներկայ չ'էին լինում խանջեան Յովհաննէս, Պանիրեան, Գալջեան Գեորգ-բէգ, Մարութեան, Յովակիմեան և Շահրանեան, թէ՛ ոչ նոքա ևս անմասն չ'էին մնում իրանց ընկերների ծեծից, մանաւանդ առաջին երկուքը, որոց վերայ խիստ սրտմտած է ժողովուրդը: Լայրիկի խղճահար սիրտը չ'ընկալուելով ժողովուրդի այս օրինակ կատաղութեանը, որ անպատճառ մարդասպանութիւն պէտք է հասուցանէր, խաղաղացնելու համար, սկսում է մէջը ընկնել և հարուստ ծողներուն մի քանիսն էլ ինքն հարուստէր, բայց իւր որդոց կատաղութիւնը իւր սահմանին հասած լինելով՝ Լայրիկը երկիցս ուշագոնաց է լինում:

Այս միջոցին բազմութիւն ոստիկանները թափեւն ժողովուրդը ցըրուելու, բայց բոլորեցեան հայհուդելով վաճառեցան, մի հարիւրապետ վերաբերեցաւ, իսկ ոստիկանական հազարապետը չ'ը համարձակեցաւ ներս մտնել: Յետոյ զօրքի փաշան հասաւ զօրքերով, բայց ուշ էր, որովհետեւ ժողովուրդը իւր հալիւ վերջացրել և ցրուելու վերայ էր:

Այս դէպքի վերայ անցել է շորս օր, բայց դեռ ձերբակալութիւն և ոչինչ չ'է եղել, ինչպէս երևում է թիւրքաց կառավարութիւնը կարող դէպքից խառնուելով, այսօրինակ դէպքերը ծածկելու ուզում:

Այդ տանիքներու ստորագրող մատնիչների դէմ այսպիսի մի ցոյց անել և հանրադրութիւնով ոչնչացնել այդ հեռագիր նշանակութիւնը արժէք չ'իրաւի, և ժողովուրդը արժանի է սրտաբուլիս գովասանելու:

Մարտի.

Ղ Ա Ջ Ա Խ

20 յունիսի.

Ղազարում թէ՛ և կեանքը շատ աղքատ է, բայց որովհետեւ այդ կեանքի զանազան թէ՛ և սակաւութիւն—ճիւղերի վերայ ոչ ոք չ'է դրել, չ'ի խօսել, ուստի կարեւորագոյն խնդիրներէն լինելով այդպիսինը՝ մարդ յանցանք է համարում զանցառութեան տալ կամ դռնէ այդպէս երևցնել: Նիւթերը, համեմատաբար սակաւ չ'են և մինը միւսից կարեւոր են հասարակաց գաղափարներին հայացնելու, բայց դժբաղդապէս մի քանի առնին արգելաւթներ խնայող ստիպում են չ'ը համարձակուիլ վերցնելու, որովհետեւ, թէ՛ և այդպիսի խնդիրների գոյութիւնը նոր չ'է շատ հին էլէ, բայց առայժմ գործողներին և ժողովուրդին է յայտնի: Եւ հասարակական առածից դուրս աւել ոչինչ չ'են կարող ասել այդ մասին: Եթաղ շատ գիտեմ, բայց ձայն չ'ունիմ:

Մի ամբողջ շաբաթուայ ընթացքում տեղացող անձրևների բարեբար ազդեցութեամբ՝ ժողովուրդն սկսեց մի փոքր ազատ շունչ առնել, զետիւրը կանաչ խոտով այնպէս է ծածկուել, որ կարծես գարնան սկզբում լինինք, եղանակը զով է դեռ ևս:

Այս գաւառում միայն Գիւլիջանը, ըստ ամենայնի, մարդու միութեամբ է, իւր յառաջադիմութիւնով փայլում է: Անցեալ ձմեռ այստեղ մի քանի հատընտիր երկտաշարդներ ցանկանալով ընթերցասիրութիւն տարածելու՝ ժողովներն մի փոքրիկ դուռնու և դրանով նուիրատուների անունով զանազան լրագրեր են բերել տուել, գուցէ լրագրերի ազդեցութիւնն է, որ վաճառականների զարգացման մակերեսը բարձրացել է. յուսով եմ որ դա նրանց համար պահանջ դառնայ: Գիւլիջանում ստացվում են հետեւեալ հրատարակութիւններ.

- 3 օրինակ «Մեղու», 5 օր. «Մշակ», 5 օր. «Պատի», 2 օր. «Արձագանք», 4 օր. «Ազգութ», 4 օր. «Առողջապահական թերթ», 1 օր. «Արժաւանք», 1 օր. «Բուրաստան մանկանց», 1 օր. «Գործ», 2 օր. «Արարատ», 1 օր. «ԽԱՅԻՆ» և մի օր. «ՊՈՏՈՒՄ»:
- Ուրեմն ընդամենը տասն և երկու տեսակ հրատարակութիւն է ըստացվում: Կարծեմ մի փոքր զիւղի յառաջադիմութեան գործին բաւական առհասարակ է այս: Գիւլիջան ծխական ուսումնարանում ստացվում են 45 աշակերտ (4-ը օրի-

որդ են), զպրոցն ունի բաւական հարուստ գրադարան մօտաւորապէս 320 կտոր գրքերով՝ հայերէն և ռուսերէն. զընթաց դնուած է նուիրաբերութեամբ տեղական ուսուցիչ պ. Արշակ Սիմեոնեանցի, հոգաբարձուաց և հասարակութեան անդու ջանքերով: հասարակութիւնը ևս ճիւղաբար բաւական օգուտներ է քաղում ընթերցարանից:

Քարվանսարա գիւղը իւր ամենայն պարագաներով Գիւլիջանից ցածր է կանգնած: Ուսումնարանի մի դասարանում սովորում են 87 աշակերտ, հոգաբարձուները և ուսուցիչ պ. Յ. Խեմեշեանը մի ելք չ'են գտնում մի այլ դասատուն ևս բանալու: Թեմական տես. պ. Գ. Բարխուդարեանցը մօտ երկու տարի սրանից առաջ գաւով այստեղ չ'է կարողանալով մի որ և է կարգադրութիւն անելու, հեռացել է չ'ը լսելով հոգաբարձուների խնդրերը. անցեալ ձմեռ ևս երկու անգամ, մի հոգաբարձուի ասուածութեամբ, ուսումնարանի գոնից անց նուս է և ոտը ներս չ'ի դնում:

Աւետիս Գուլակեանց.

Ա.Լ.Ե.ՔԱՆԴԻՐՈՒՄ

Գաղեթաճի աղա՝

Խմացած զըլիս օր ինկիլզի խաղէն եթմիշ (70) միլիոն փող կայ: Կսին թէ վիւ օր Օրբելանների ցեղից է, առ փողը անոր կը հասնի: Հիմի կաշիմ օր քեօշա պուճախնե-րէն Օրբելանց է օր դուրս գուգան: Մօթէն յէնդը կը ձվայ թէ եւ Օրբելանեմ, անոր ցեղից եմ: Ամենքն ալ աչքերը տնկիրն դէպի ինկիլզի խաղէն: Քիչ կը մնայ թէ թիթուն Ղարաբաղը Օրբելի դառնան: Ծօ ջանում առ խէր է, թա՛ւան է, անտէր փարայ է, ինչ է օր յամեղ ձեզի խըլըլը կը: Մակեար Ղալալի Մարգարի զուլը մեռի է, օր դուր գուգից առ եթմիշ միլիոն մանէթը անուշ էնիք. դուր վիճկը, սօ բան դան բէշէթարներ, ախր չ'իք գիտիր օր խալիս Օրբելանը ես եմ եւս, դուր ինչացու էք, օր պօշատ գտալի պէս մէջ իք յընկիր ու զայմաղալ կէնիք: Գնա կըսիմ օր խալիս Օրբելանը ես եմ, առ խաղէն փող ցիւղը իմ—այսինքն Ղալալի Մարգարի աղբօր հօր կնկայ տղան է:

Ասոր հաստատութեան համար զօշայ քիթոյմ թուլթ ունիմ, բիւթուն նոմրաներով, թարղներով, փեշտներ խիթած: Մէկ կոնդակ մ'ալ ունիմ Մօլլա-Նասրադինի պապն է

հաստատիր օր ես Օրբելանց ազգից եմ: Մէկ թուլթ մ'ալ առ շահի պապն է տուիր 1121 թարղին նոմեր 4526. զոջա փեշտում ալ կը պարծա, տակն ալ ճաջուռու Տէր-Մըլէն ձեռք է քաշիր: Աստից սալայի թղթեր շատ ունիմ օր թիթուն ալ վիայութեան կուտան կը թէ ես Օրբելան ցեղից եմ: Հլա մէ ձեռացա գիր մ'ալ ինկիլզի փաշից ունիմ օր իմ պապից առ փարաները ստացիր է ու իրեն խաղէն մէջ պահիր է:

Հիմի գաղեթաճի աղա ջան, ինկիլզի օր առ սուտ Օրբելանցներին ըսիս թէ, ծանար նստին, լիտը դան. ջուրը չ'ը տեսած, յոտիւնը չ'ը հանին. իրենք դատին, իրենք ուտին, Օրբելանների մալին յաջը չ'ը անկին. քանի Ղալալի Մարգարը սաղ է, առ փողից իրենց քօռ կապեկմ չ'ի հասնի:

Փորիս ունջուք քիչմ թիթեցաւ թէ չ'է, սէլըր պիտի լծիմ ու դուր պիտի էրթամ ինկիլզի խաղէն առաջը կայնիմ, լաւ քէֆիս ուզածին պէս պիտի բառնամ ու առնիմ գամ: Արթը զալալութեան թարից կուտամ, կուտեմ ու կը խմեմ ու քէֆիս կաշիմ:

Հրամանոց Լ. Տ.

Ղալալի Մարգար Օրբելանց.

Բ Ա Գ Ո Ի

15 յունիսի.

Կովկասի քաղաքներում խտակու մաքուր ոգից զուրկ—այդ Բագու քաղաքն է, այդ տեղ է տիֆլիզի տերիտ, ծաղիկի կարմրուկ, աչքացաւ, թորախտ և այլ զանազան վարակիչ ու մանր հիւանդութեան բոցն ու բնակարանը: Այդ հիւանդութիւնները զխառնուրդէս տարուայ ամառ ժամանակումն է բորբոքվում ու սաստկանում, ուր և անխնայաբար վերափոխում է մեծաթիւ զոհեր դէպի միւս աշխարհ:

Բայց այժմ շնորհիւ մի քանի քաղաքային իրաւասուաց մեր քաղաքի ամենայն փողոցները մինչև անգամ մաքուր է (?) այնպէս, որ հիւանդութեան հետքը դեռ չ'է նշմարելու մեզանում:

Միմայն այդ դէպքում մեր Մարգարն, միակ աչքի երևացող մատենադարան է, որ սաստիկ մրսէլէ հիւսիսային քամից (խաղից) իւր խնամատարների ջերմ ու անխնայ հոգատարութեան շնորհիւ, որ այսօր թորքերի բորբոքում փոանգաւորախտով տոչորվում է անկողնի մէջ և որի հետեւն է թորախտ:

Այդ անբուժելի հիւանդութեան համար ամենայն մի խիստ միջոցները գործ են դրվում (արդէն մեթալ սէլը տարել է) որ մի գուցէ տեղիս դժուարամարս—թունալի օղն, որը միշտ հակառակ է թորախտ ցաւին, որպէս զի նրան շնչասպառ զըրութեան չ'ենթարկի: Ուստի այդ յաղագաւ հրաւիրել են մի քանի օտար ազգի բժշկեր—Յաններ օր հար-

կաւոր դարմանները ի գործ ածեն: Երևակայեցէ՛ ձեզ, որ հայ հոգաւոր ծնուած ու մնում հայրապետ զըմ հիւանդը, այսօր օտարների խնամատարութեամբ պիտի բժշկուի: Նրա խոցոտված թորքերի համար ընտիր սպիղանին պիտի օտարները հայթհայթեն և այնպէս նրան առնեն:

Տիրացունքին, համալսարանական զործուներայ ծերերին փութա, թողոտ, նահապետական վերմակի տակ ծածկված, և այլ սրանց նման գողտրիկ (?) ածականները իւրաքանչիւր անհատին ևս դիւրաւ արտասանել է, բայց այսօր ընկերութեան գէթ մի ընթերցարանը, որ ամբողջ քաղաքի մէջ միակն է իրբէ հայոց գրասուն և հայի ամբողջ պատասպարած, սրան կապալաւ տալը (միթէ վարելի գետին է, միթէ պանդոկ քարվանսարայ է, միթէ ջրաղաց է) միթէ նեւրել է:

Մարգար ընկ. սկզբունքը չ'ի ամբողջով լոկ պերճախօսութեամբ, և պերճախօս անդամները երբէք չ'են կարող նրա լուսավայր զաղափարները իրագործել, այլ ընկ. հիմնաքարն է դրամ, դրամ դարձեալ դրամ և որի սյակառութիւնից այսօր օնականացած է նրա միակ ընթերցարանը:

Բարեկից է այն անհատը, որ իւր ոյժից բարձր պաշտօն չ'է ստանձնում, պաշտօնի է այն անհատը, որ իւր ստանձնած պաշտօնում, իրան անկարող զգալով հրաժարվում է նրանից, յանձնելով նրան իրանից աւելի ընդունակին:

Ա.Լ.Ե. Նաջարեանց.

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՈՒԻՐԵՐ

«Köln. Zeit.»-ի Հուլիսի թղթակիցը հետաքրքիր տեղեկութիւններ է տալիս Վատիկանի և Պրուսիայի մէջ եղած վէճի առթիւ, 1878-ին, փետրվարի 7-ին, ասում է թղթակիցը, մեռաւ Պիոս պապը, իսկ 13 օրուանից յետոյ պապական գահի վերայ բարձրացաւ ինչպէս յայտնի է—Լէօ XIII-ը. Կոնկլավի (պապի ընտրութեան ժողով) բացումից մի ժամանակ առաջ, նոյն իսկ նրա նրստի ժամանակամիջոցում, նրա և եղբորտների մէջ համաձայնութիւն կայացաւ, որի զօրութեամբ Լէօ XIII-ի ընտրութիւնը ապահոված էր, իսկ նա իւր կողմից մի քանի պարտաւորութիւններ յանձն առաւ: Այդ համաձայնութեան բովանդակութեան մասին կարելի է միմայն ենթադրութիւններ անել, բայց դրա հետեւեալը շուտով պարզուեցաւ. Պիոս IX-ի ժամանակ կարդինալական միաբանութիւնը աւելի և աւելի կորցրեց իշխանութիւնը և նշանակութիւնը: Բայց Լէօ XIII-ի գահը բարձրանալով փոփոխութիւն տեղի ունեցաւ: Մի քանի կոնգրէզացիաների այնպիսի նշանակութիւն ստացան, որը նրանք առաջ գուցէ երբէք չ'են ունեցել, որովհետեւ պապը աշխատելով լինել ճշմարիտ սահմանադրական իշխան՝ կառավարում էր կարդինալների համաձայնութեամբ: Միմայն, նշմարելու է, որ այդ պահանջում էին եզոկոտները, որովհետեւ դրանց այդ ճանապարհով կարելի էր լինում աւելի լաւ նրա պլաններն և

գործողութիւններն, Վերջը նա ձգտում էր անխնայութեամբ, նա փորձ փորձեց ազատութեան եզրուանները հոգաբարձութիւնից և հսկողութիւնից և գործելու իւր գիտցածին պէս: Այդ երեքեան աւանդը առաջ Պրոտիւսի հետ յարաբերութիւնները մէջ, ինչպէս յայտնի է 1878-ին գործնական երեւում էր, որ պապի կառավարութիւնը ցանկութիւն ունի մօտենալու պրոտեստանտ կառավարութեան, ինչ որ XIII-ը և այն ժամանակուայ նրա պետական-քաղաքական հաշտութեան կողմն յայտնեցին իրենց, երկուսն էլ դատաւարեցին հրապարակաւ այն թշնամական վարմունքը որ գործ էր դրել Պրոտ. IX-ը Պրոտիւսի դէմ և երկուսն էլ կամենում էին վերջնական համաձայնութիւն կայացնել, բայց երկուսն էլ զիջում չէին անում: Նորին սրբազնութեան այդ դիտարկութիւնը, և երբ պետական-քաղաքական պապի համաձայնութեան վճռեց նշանաւոր զինուորական անկում Պրոտիւսի հետ խաղաղութիւնը վերականգնելու համար, այն ժամանակ երկուսն էլ մտածեցին, որ ժամանակ է գործին միջամտելու:

Այս տեղ թողնակցը զարհուրանքով պատմում է պետական-քաղաքական յանկարծակի մահը և մասնացոյց է անում մի քանի դէպքերի վերայ, որ պապը աշխատում է անկախ գործելու և հաշտութեամբ վերջացնելու, բայց երկուսն էլ միջամտում են և ստիպում են որոշումներն փոփոխելու և պապի ինքնազուրկ սկսած գործերը կարգի-նախնի յանձնաժողովներ ընտելութեան յանձնելու: Թողնակցը վերջացնում է իւր գործութեան հետեւել խօսքերով, «Այժմ իւրաքանչիւր կառավարութիւն պապի իշխանութեան հետ բանակցութեան մասնելիս կարող է իրեն հարցնալ՝ արդե՞րբ իր զորքով գործը պապի իշխանութեանը ընդդէմ դրոշմը թռցնելու, ինչպէս էլ լինի այս խնդիրը ծանր մտածողութիւններ է ծըննցնում»:

— Փարիզ. — Պատգամաւորների ժողովին յանձնուեցաւ Թունիսի բէյի հետ կապակցութեան նախագիծը: Բէյը պարտաւորուած է Ֆրանսիայի հրահանքին հետեւելով մացնել յարմարաւոր ֆինանսական վերանորոգութիւններ և առանց նրա համաձայնութեան պարտք չ'առնել:

— Հռոմ. — Նաւը է ստացուել, որ Վէրոնի խիստ ժայթքումից կրակոտ մոխիրը թափուած է գէպի Տօրէ-դէ-Գրէկո: Վերջին հաշուով իսկի կղզու վերայ մեռածների թիւը 5000 հոգու է հասնում:

ՄԱՆՐ ԼՈՒՐԵՐ

Ղարաքիլիսից գրում են, որ այդ տեղի գիւնդային պահապանները, փոխանակ գիւղի վերայ հսկելու ամբողջ գիւղերը մի մեծ փողոցի վրայ ձնած են լինում: Գիւղի քաղաքները շատ աղքատ են վառում, բացի զրանից մուլի և ծուրը փողոցներում ամենին լապտեր չ'է: Հողի մասին գիւղացւոյ մէջ փոխադարձ վէճը անպակաս է:

Անցեալ մայիսի 9-ին Զմիւռնիոյ սրբ. առաջնորդ գեր. Մելքիսեդէկ և պիսկոպոս տեղական երկու սեռի ազգայնոց խումբ ներկայութեամբ օրհնեց նոր բացուելիք ս. Հովիթիման օրիորդական ուսումնարանի շինութեան հիւրը, եկեղեցական փառաւոր հանդիսով: Օր. Մելքա Բաղբաճեան հանդիսին յարմար ճառ կարդաց:

ՍԵԼԿՈՒՅ Խմբագրութեան մէջ ստա-

ցուեցաւ «Արաբական» գաղտնի-թիւնը: Նոր վերնագրով մի գրքով, որոյ հեղինակ Ռաշտիսի պատասխանում է Խալիֆայի խոսքերը: Պրոտ. IX-ը իւր ժամանակին մի քանի խօսք ասած էր: Փախուելի էր որ գէթ այդ գրքովն իր վերջ գրուէր այդ անախորժ բանականութիւնը, և թէ խոսքերուն ինչ, Ռաշտիսի սիրով և խաղաղութեամբ, իւրաքանչիւր իւր կոչման և ասպարէզին մէջ աշխատելի գործել յօդուտ իրանց անձին և հասարակութեան:

ՆՈՐՇԵՆԻՑ մեզ գրում են. — Մարտի 18-ին Արցախում վիճակի թեմական վարտեսուցը գաղով Նորշեն և Հայրիկ գիւղերը, ստորագրութիւն առաւելոցանից, որ իւրաքանչիւր ծուրը մի ուրիշ վճարէ Նորշենի կենդանական ուսումնարանին, միտք ունի պ. վերապետը ստորագրութիւն առնել այդ մասին Առաքել և Մերիշեն գիւղերի բնակիչներից, որոնք Նորշենի հետ մի հասարակութիւն են կազմում:

Նոյն տեղից գրում են. — Հայրիկի մեծ պ. Սարգիս-բէկ Ղազինեանը իրենց Նորշ. կենդանական ուսումնարանին տարւած: Շնորհակալութիւն մեծ պարտին:

ՇՈՒՇԻՆԻՑ գրում են. — Այստեղ ներկայացրին ՌՈՒՄ Գաղաթիւն և ՎՈՂ Բիւր միջնորդ պրիւսիանցի, լաւ և խառն և կենդանի պատկերներ, կարգա-ցին բանաստեղծութիւնը Ղաթաթ-Գաթիպայից և Աղայիսանցի «Աղբիւր» յօդուածը մի 7 տարեկան երեխայ տաճկաստանցւոյ հարուստով. գեղեցիկ ներկայացրեց թատերական ձևով, Ներկայացումն ընդհանրապէս շատ յաջող անցաւ: հանդիսականները խուռն անվերջ ծափահարութեամբ ծաղիկաց փունջերով և ընծաներով վարձատրվում էին ներկայացողները: Ներկայացումն տուին օր. Թաւրիզեանի կառավարութեամբ, որին մասնակցում էին զլուստորապէս Թաւրիզեանի քոյրը և սորա ընկերակիցը: Օր. Թաւրիզեանը հայոց օրիորդաց ուսումնարանում ուսուցչուհու պաշտօն է վարում:

ՄՂՆԵՐԻՑ մեզ գրում են. — Հոգաբարձութիւնը ծխական հայոց ուսումնարանի ՄՂՆԵՐ Գիւղի, իւր խորին և հրապարակական շնորհակալութիւնը յայտնում է իշխանաւոր Նիկատարին: Սոլոմոնովա Բէյը գեղեցիկ, որը այժմէն իսկ ուղարկելով հոգաբարձութեանը նուէր քան Բուրլի յօդուած յիշեալ ուսումնարանին, խոստացել է զբարւոր կերպով շարունակել ամեն տարի տալ իւր նուէրը մինչև իւր մահը:

ՋԱԲԱՍԻՑ պ. Թ. Ա. գրում է. —

Յունիսի 25-ը երեկոյան ժամի 4-ն էր երբ Զաքարիա հայ հասարակութիւնը ուրախ գէպով դիմում էր հրապարակը վրաստանի և իմերէթի առաջնորդ սրբ. Արևուստիկէ Սեդրակեանին դիմաւորելու: Նորին սրբազնութեան դիմաւորելու նպատակն անցնել էին բաւականաչափ ձեռնարկներ քաղաքական գործակցով, որոնք սրբազանի կառքը շրջապատած ժամը 8 1/2-ին մտան եկեղեցի, ուր ժամերգութիւնից յետոյ սրբ. առաջնորդը յայտնեց բազմութեան, որ կը քարոզէ հետեւել օրը, ուստի և կիրակի պատարագին հայ հասարակութեանը եկեղեցի հրաւիրելու: Հետեւեալ օրը՝ առաւօտեան տեղուց քահանայի մասին ժողովրդականաց կարծիքը իմանալով, վճռեց ուղարկել և մի այլ այնպիսի քահանայ, որ կարողանայ այստեղի ուսումնարաններում կրօնի դասեր էլ աւանդել: Այնուհետև նորին

Սրբազնութիւնը խուռն բազմութեամբ շրջապատուած մտաւ եկեղեցի, ուր սրբ. պատարագի վերջում եպիսկոպոսական գաւազանով և խաչով բարձրացաւ բեմը, սրբ. քարոզիչը նախ և առաջ տուեց իւր ողջմիտ և ասաց իւր վիճակում շրջելու նպատակը, իսկ այնուհետև խօսքը դարձրեց Զաքարիա հայ հասարակութեանը: Սրբազանը ասաց, որ ինքը 1874 թուին ևս այս կողմերը շրջելով տեսել է այն կուսակցական ոգին, ինչ որ կայ և այժմ: Սակայն հիմա գաղով իբրև պաշտօնական անձն, սեպուհ պարտականութիւն է դնում ժողովրդեան վերայ, իբրև հայրենիքի զանազան կողմերից գաղթած հայեր, լինին համակամ և հաշտ, թողնեն կուսակցական ոգին, որովհետև գործը մէջն է կայանում թէ հասարակաց և թէ անհատական շահերի օգուտը: Ապա ժողովրդեան ուշադրութեամբ դարձրեց եկեղեցու գաւթում կառուցած աղայոց ուսումնարանի ողորմելի դրութեան վերայ և քննելով ոչնչացնելով, պատմութիւնը որ նորա համար կատարած ծախսը սեպականութիւն ուսումնարանին: Նորին սրբազնութիւնը ժողովրդեան ուշադրութեամբ հրաւիրեց բարի գործերի վերայ և ժողովրդեան օրհնելով վերջացրեց քարոզը:

Կիրակի երեկոյան հասարակական գործերի համար սրբազանի մօտ լինելով զանազան անձինք, խօսում էին, աչքի առաջ ունենալով և եկեղեցական հաշիւները: Միւս օրը մասնաւոր անձինք իւր մօտ ընդունելուց յետոյ, սրբ. առաջնորդը բարեհաճեցաւ տեսնել հանգիստ մի քանի յայտնի ընտանեաց, որից յետոյ ժամը 4-ին թողեց Զաքարիան, ուղեկցութեամբ պրիւստի և այլ ակնաւոր անձանց: Նորին սրբազնութիւնը բարեհաճեցաւ այցելել ծխական և գաւառական օրիորդական ուսումնարաններին ևս:

ՇԱՄԱՍԻՑ մեզ գրում են. — Հայր Մ. ձերմակեանը բարեհաճել էր այցելել մեր քաղաքը ի հարկէ գոհ պիտի լինեք և պիտի յայտնեք մեր անկեղծ շնորհակալութիւնը մեր հիւրին: Այլ մի բան էլ կայ որը չ'է պիտի ծածուկ մնայ յարգելի ընթերցողներից: հայր ձերմակեանը, քանի միջոց են Շամալի էր և յունիսի 27-ին վերադարձաւ կրկին Բագու, չ'ը նայիլով որ ամեն մի հազնորականի սեպական սրբ. պարտքն է, որ քաղաք և գիւղ մտնելու լինէ միթաթէ իւր հօտին աւետարանի սուրբ խօսքերով, բայց մեր հայրը մինչև անգամ տեղական առաջնորդի կամեցն հակառակելով չ'ը կամեցաւ մինչև իւր վերադարձի օրը բառ անգամ խօսել:

Մեզ գրում է գնդապետ Լազարեանը, որ յունիսի 24-ին, կիրակի (այսօր առաւօտեան ժամը 10-ին Մոզնու եկեղեցում Հաջի-Մուրադ անունով մի լէզիկ ընդունելով հայոց կրօնը կը մըկրտուի:

Չնորհակալութեամբ ստացանք պ.

Յովհաննէս Դադարեանից իւր արձանագրած «Հայոց առաջին ընդհանուր ուսուցչական ժողովի պատմութիւնը»:

Գիրքը ըստիքեան հետաքրքիր է մասնաւոր զարգացական ասպարէզի մէջ աշխատողների համար: Տպուած է Մ. Վարդանանի և ընկ. տպարանում: Թէ թուղթը և թէ տիպը մաքուր են, գինն է 50 կ.

Չը նայելով չորեքին շատերը գնում են քաղաքիս Արշնալակայ փողոցը և բարձրանում № 4 տան առաջին յարկը տնտեսու երիտասարդ նկարիչ Բա. ինքնապէս նոր նկարը: Եւ ոչ ոք չէ զգում իւր արած քայլերի համար: Պատկերի բովանդակութիւնն է Սեա. նայ լինել կամ ինչպէս ասում են ծովը համանուն կղզիով: Գութ կանգնած է քիւրուրու գիւղի մօտ, ամառային ուսնկայ գիւղեր է. գիւղացիները իրենց բարձրներում փակուած են, դուրսը խոր, կենդանի, թուռն չ'են երևում: Խորը լուսութիւն, ծովը տարածուած է ձեր առաջ և հեռու հորիզոնի վերայ բարձրանում են մութը, սև ամպեր և շրջապատում լուսնին: Ծովը մի փոքր անհանդարտ է, հորիզոնը մութը, Սեա. նայ կղզին ստուգելով է ծածկուած: Տեսարանը ներկայացնում է հէնց հայրուհին, ուր ամպերի միջից լուսինը դեռ կարողանում է աղօտ արեւը իւր

մար է, ինչպէս նորան չ'ենք ձանաչում: Գիւղականների բժիշկը պառաւ կանայքըն են և վարսաւիրանները, որոնք գիւղերում մեծ դերեր են կատարում: այս ինքնակոչ բժիշկները թէև ոչնչ չ'են հասկանում, բայց գիւղականներից հոշակուած են: Նորշենում երևելի բժիշկները և մանկաբարձները Զաւահիր և Աննա անունով պառաւներն են, որոնց հրամանները առանց երկար մըտածելու կատարվում են: Պատահեցայ Նորշենում մի հիւանդի, որին տեսնելուց շուտուած մնացի. պառաւ կին Աննան հիւանդի գլխին սառնոց էր կիտել, իբր թէ՛ սառնոցը հիւանդին պիտի բժշկէր, բայց ինչ, երկու ժամ չ'անցած հիւանդը մեռաւ, միանգամայն փայտ դարձած գլխի կիտած սառնոցի ներդրութիւններից: Ինքնակոչ բժիշկի վրայ ոչ ոք չ'է տրանջում—պատճառ բերելով մահուան ճակատագիրը: Գիւղի մի անկիւնում վարսաւիրան էլ է բանի: նա էլ անկիւն առած՝ արին է առնում ամեն մի հիւանդից, որին լաւացնելու տեղ՝ աւելի ևս վատթարացնում է: Գիւղականների հիւանդութեան առաջին առնելու գլխաւոր ու միակ միջոցը արին առնելն է թէկուզ նորանով հիւանդին էլ մեռնի: Երէկ Ղղաւայ գիւղից լուր հասաւ ինձ թէ՛ մի պատանի դաշտում զբոսնելիս պոկում է մի թրթնուկի թերթ և ուտում—պատանին չ'ը նկատելով թրթնուկի վրա եղած միջոցը, կլանում է նորան, որից իսկույն սկսում է փորացաւ, պառաւ կանանց խորհրդով այս պատանուհու առնել են մի բաժակ օդի պղպղի հետ խառնած, որից հիւանդը մեռնում է: Ահա ինչէ նշանակում այսպիսի դէպքում բժիշկը, որքան դժներ են լինում: Եւ միտք չ'ունիմ գիւղերի մեռնողներին: Ես միտք չ'ունիմ զարգացող գիւղերը, այլ դարձնել տեղական իշխանութեան ուշքը սորա վրա: Յոյս ունիմ, որ իշխանութիւնը աչքի առաջ կ'ունենայ խեղճ գիւղականներին:

Շնորհակալութեամբ ստացանք պ. Յովհաննէս Դադարեանից իւր արձանագրած «Հայոց առաջին ընդհանուր ուսուցչական ժողովի պատմութիւնը»:

Գիրքը ըստիքեան հետաքրքիր է մասնաւոր զարգացական ասպարէզի մէջ աշխատողների համար: Տպուած է Մ. Վարդանանի և ընկ. տպարանում: Թէ թուղթը և թէ տիպը մաքուր են, գինն է 50 կ.

Չը նայելով չորեքին շատերը գնում են քաղաքիս Արշնալակայ փողոցը և բարձրանում № 4 տան առաջին յարկը տնտեսու երիտասարդ նկարիչ Բա. ինքնապէս նոր նկարը: Եւ ոչ ոք չէ զգում իւր արած քայլերի համար: Պատկերի բովանդակութիւնն է Սեա. նայ լինել կամ ինչպէս ասում են ծովը համանուն կղզիով: Գութ կանգնած է քիւրուրու գիւղի մօտ, ամառային ուսնկայ գիւղեր է. գիւղացիները իրենց բարձրներում փակուած են, դուրսը խոր, կենդանի, թուռն չ'են երևում: Խորը լուսութիւն, ծովը տարածուած է ձեր առաջ և հեռու հորիզոնի վերայ բարձրանում են մութը, սև ամպեր և շրջապատում լուսնին: Ծովը մի փոքր անհանդարտ է, հորիզոնը մութը, Սեա. նայ կղզին ստուգելով է ծածկուած: Տեսարանը ներկայացնում է հէնց հայրուհին, ուր ամպերի միջից լուսինը դեռ կարողանում է աղօտ արեւը իւր

լոյսը ծովի մի որոշ մասի վերայ: Թէպէտ նրա ճառագայթները խաղում են հաղաւոր մանր ալիքների հետ, բայց ինքը լուսինը մտայն է... մի քանի վայրկեան էլ, և առաւարն փոխուեցաւ, էլ լոյս չ'ը կայ, խաւար գիւղերն է որ անպայման տիրելու է: Գութ նայում է ձեր շուրջը, ոչ ոք չ'ը կայ, դուք միայնակ էք, դուք տեսնում էք, որ բնութեան մէջ ամեն ինչ փոփոխութեան է ենթարկվում, նոյն իսկ գիւղերին...:

Ինչպէս երևում է երիտասարդ Բա. ինքնապէս վրձինը սիրում է առանձնութիւն և տիրութեան մէջն է որոնում քաղցրութիւնը: Այդ պատկերը աւելի ևս ցոյց է տալիս, որ Բա. ինքնապէսը չ'ունի, ձիւր ունի, հարկաւոր է միայն զարգացնել, կատարելագործել այդ տաղանդը:

Ինչպէս մեզ ասացին պ. Բա. ինքնապէսը իւր այդ նկարից ստանալիք գութ մարը կանխաւ մի բարեբաղձական նպատակ է նուիրել: Այդ շատ գովելի է: նայ իրեն երիտասարդ նկարչին՝ ով է նպատակում, քանի որ, ինչպէս լսել ենք, փոքր շատութիւնից կարող է զանգաւաւել:

Թէպէտ երկու տարի է, որ Թիֆլիսը զարկ է հանց թատրոնից բացաւ պ. Սաֆրազեանը շարունակում է դաւաճական քաղաքներում ներկայացումներ տալ և ընդունելութիւն է դառնում: Նա ներկայացումներ է տալիս յաջողութեամբ մինչև անգամ Աստրախանում և ինչպէս երևում է շատ ևս ընդունելութիւն է գտել: Աստրախանում հրապարակով ուսուցչին «Астрах. Справочная» Թիֆլիսը գովաբանելով խօսելով պ. Սաֆրազեանի տուած ներկայացումների վերայ նրա մասին ասում է, որ ինքը և փորձուած դերասան է և ցիտէ իրեն պահել ինքի վերայ և լաւ կ'ոմիկ լինելով շատերի պէս կ'ունենու թեան մէջ չ'են ընկնում:

Խմբագիր Պ. ՍԻՄԵՆՆԱՆՑ
Հրատարակել է Լ. ԷՆՅԻՍԱՆՑ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ս. Էմիլիանի ձեռնարանում առաջելով 1883-ի ուսումնական տարին ԳԻՇԵՐՈՒԹԻՒՆ աշակերտաց ընդունելութիւն թուրքի չի լինի: Կարելի է լինի ընդունել միայն ԵՐԹԵՒԵԿ աշակերտներ չորրորդ, հինգերորդ և վեցերորդ դասարանները: Հարցաբնութիւնում առաջինը պարտաւորութեամբ աւարտողներին՝ առանց հարցաքննութեան: Երթեւեկ լինի ցանկացողները պէտք է խնդիր տան ձեռնարանի վարչութեանը մինչև առաջինից օգոստոսի 25-ը: Տեսուչ ձեռնարանի Արշ. Նահապետեան:

Լ Ո Յ Ս Տ Ն Ս Ա Ի

«Հայոց առաջին ընդհանուր ուսուցչական ժողովի պատմութիւնը»:

Ծախվում է Կովկասում և Կենդրոնական գրաւորականացում: Գինն է 50 կոպ: Կարելի է ձեռք բերել նաև աշխատասիրողից հետեւեալ հասցով. — Тифлисъ. На Авлабартъ. Учитель Ованнесъ Назарянцъ:

Արմաւիրի հոգեւոր օրիորդական դպրոցի համար հարկաւոր են ՎԱՐՓՈՒՀԻ, հայոց միջնակարգ դպրոցի վնայականից հայոց լեզուի և ձեռագործութեան, նյութական ՈՒՍՈՒՑՉՈՒՀԻ առաջաց լեզուի և թուարանութեան, երկուսն էլ հայկուհի: Զանկացողները թող դիմեն պայմանների մասին հոգաբարձութեան Արմաւիր:

1—2

Պատիւ ունիմ յայտնել յարգելի հասարակութեանը Թիֆլիսի, որ այսօր հետեւ ինչպէս հանդուգնալ Արզումանը նմանապէս և ևս պահպանում է ս ա ո ռ ը ղ ԳԻՄԱԿՆԵՐ հանդուգններից զանազան դեղորայքով և մեքենայով (մաշինայ) հարցնել Նորաշեն եկեղեցւոյ գաւթում պ. Արշնալակեանից:

1—3